

«ВІЧНИЙ МИР» ІММАНУїЛА КАНТА

Торік минуло 300 років від дня народження і 220 років від дня смерті відомого німецького філософа І. Канта. Філософська спільнота відсвяткувала ювілей численними публікаціями, конференціями, «круглими столами», дисертаціями і т.д. Виправдано і доречно – великий філософ заслуговує, але що ми, пересічні громадяни й читачі, знаємо про Канта? Що він проводив замкнений спосіб життя, що він належить до філософського напрямку, який визначають як німецька класична філософія, що його філософію називають філософією розуму, що йому належить знаменитий афоризм про дві речі, що наповнюють його душу здивуванням і шанобливістю: зоряне небо наді мною і моральний закон в мені (це Кант про себе), але в нього й сотні інших афоризмів!

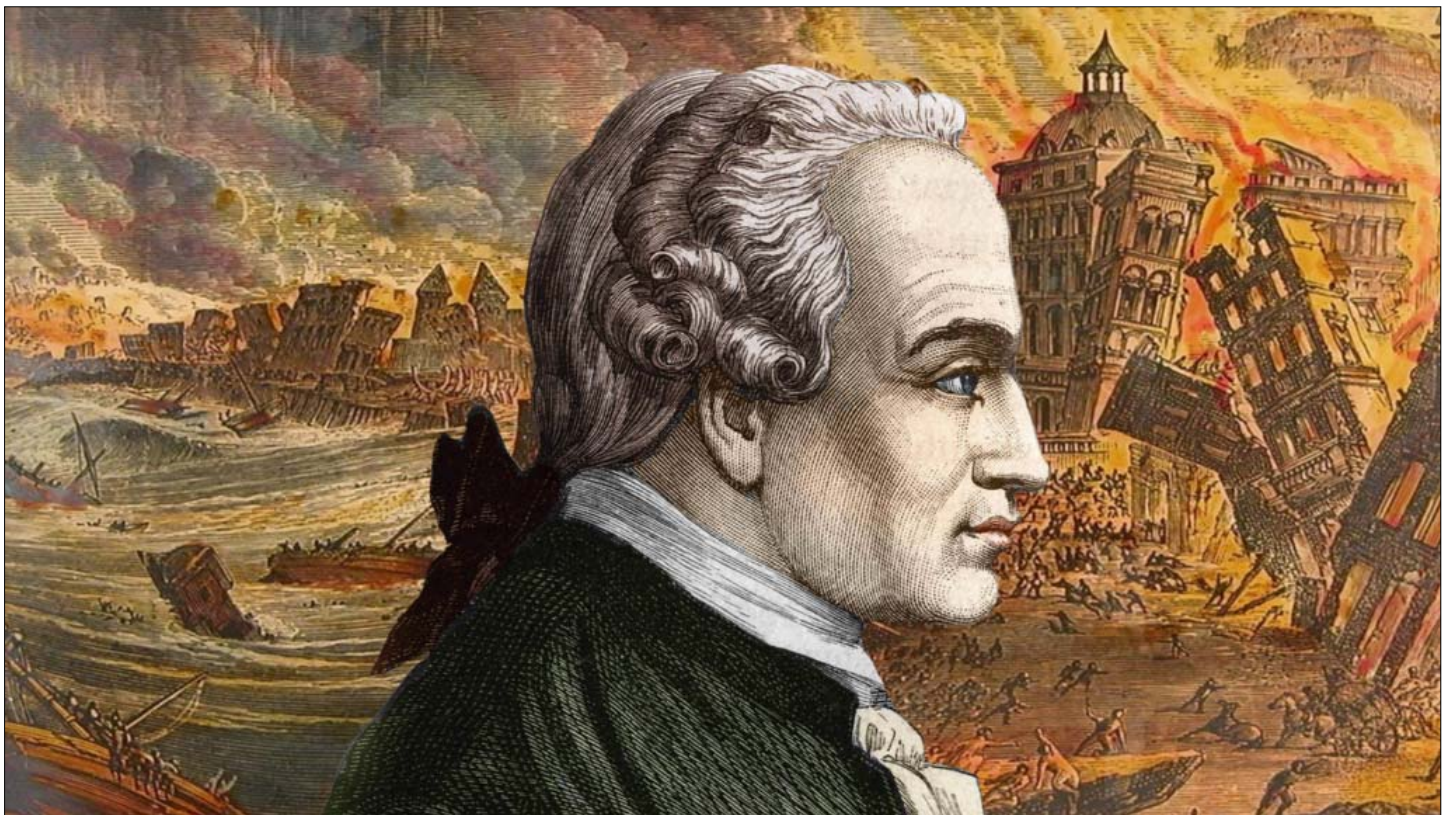
Може, це хтось із песимістичним поглядом на життя знає, що Кант написав трактат «Про первісне зло в людській природі». Я, наприклад, ситуативно зацікавився тим, як філософи шукали аргументи для доказу існування Бога, а переглянувши трактат Канта «Єдиноможлива підстава для доказу буття Бога», натрапив і на інший трактат – «До вічного миру». Кант написав його 1795 року, отже, філософи мають нагоду відзначити ювілейність і цієї важливої праці (зазначу, що читати праці Канта без філософської освіти важко, але трактат «До вічного миру» має, радше, політологічний і правовий характер – і сприймати його основні тези легше).

Філософи вважають, що І. Кант у всіх працях намагався дати відповідь не лише на головні питання філософії: «що я можу знати?», «що я маю зробити?», «на що я можу сподіватися?», але й на питання «що таке людина?», що

має вже і теоретичний, і практичний характер. Мені, наприклад, сподобалося, як Кант дотепно відповів на суперечку про місце філософії серед гуманітарних наук (йдеться про статтю «Суперечка факультетів»): «Зрештою, можна погодитися з гордовитим домаганням богословського факультету на те, що філософський факультет є його служницею. Однак залишається відкритим: що несе ця служниця: *смолоски* перед його милостивою господинею чи шлейф позаду неї».

Постає закономірне питання: чому відомий філософ порушив проблему вічного миру? Дослідники вважають, що приводом для написання цього трактату була Базельська мирна угода, яку підписали Пруссія і Франція на початку квітня 1795 року. Підписання угоди означало розпад першої антифранцузької коаліції. Це була сепаратна угода, яка складалася з 11 основних статей і 6 секретних домовленостей.

Щоправда, можна припустити, що Канта як філософа і гуманіста, як людину Просвітництва спонукали обґрунтувати ідею вічного миру криваві події Французької революції (особливо після встановлення якобінської диктатури), а також масова різанина, яку влаштували російські солдати Суворова, захопивши восени 1794 року Прагу – передмістя Варшави. Це лише припущення, але загибель мирного населення від руки жорстокого російського агресора мала схвилювати гуманіста Канта. Що більше, ідею «вічного миру» розвивали й інші відомі діячі просвітництва – Мотеск'є, Руссо. Зрештою, і добою Просвітництва не обмежується історія цієї ідеї. Важливо інше: читання трактату Канта актуалізується тим, що

триває російсько-українська війна, а до «вічного миру» далеко.

Переможне завершення «холодної війни» приспало пильність багатьох західних політиків та інтелектуалів. Багатьом здалося, що це вже кінець історії воєн і холодного протистояння. Ні поява агресивної росії на чолі з путіним, ні численні локальні конфлікти на різних континентах, ні напад на Грузію 2008 року і нахабна анексія Криму 2014 року не вплинули на стан політичної й інтелектуальної безтурботності Заходу.

Ситуацію змінило повномасштабне вторгнення росії в Україну 24 лютого 2022 року: вперше після Другої світової війни на території Європи почалася війна, яка стосується не лише долі мільйонів людей, але загрожує перерости у війну ядерних держав. Так зникли надії на те, що мир якщо не в світі, то принаймні в Європі буде якщо не вічним, то тривалим. Тепер теж і політики, й інтелектуали роздумують, як досягти миру, як його зберегти і зробити якщо не вічним, то хоча би тривалим.

А в чому ж полягала ідея «вічного миру» за Кантом? Він не був ні політиком, ні дипломатом, але, аналізуючи взаємини Пруссії і Франції, прагнув виробити своєрідні рекомендації для втілення ідеї вічного миру. Гуманістична спрямованість трактату очевидна. Бурхливе XVIII століття завершувалося Французькою революцією і третім розподілом Польщі й подій на тривалий мир було мало. Ніхто не сподівався, що для людства через кілька років почнеться ще бурхливіше XIX століття. Цікаво, що Р. Арон у відомій праці «Мир і війна між націями» і про XX сторіччя пише як про століття тотальних воєн. Нинішня російсько-українська війна – це продовження попереднього століття чи ознака XXI? Бо в серпні 2013 року на всесвітньому філософському конгресі в Афінах Ю. Габермас заявив, що війна вже зникла в арсеналі людства і стала неможливою (до анексії Криму залишалося кілька місяців!).

То що пропонував Кант? У першому розділі він обґрунтував попередні статті угоди про вічний мир між державами. У них йдеться про те, що в угоді не повинно бути таємного наміру приховати приводи для майбутньої війни; наступна стаття забороняла якійсь одній державі придбати іншу завдяки успадкуванню, обміну, купівлі чи даруванню; йшлося в угоді про скасування в майбутньому постійних армій; угода забороняла фінансово тиснути на іншу державу через борги; заборонялося в угоді і втручання в її внутрішні справи, а також застосування недозволених засобів війни (якщо детальніше, то йдеться про використання вбивць, отрути, зрив капітуляцію (!), підбурювання до державної зради).

Другий розділ мав таку назву: «Розділ другий, що містить кінцеві статті угоди про вічний мир між державами». У цьому розділі Кант виклав принципи існування (чи умови досягнення) вічного миру. Тут, зокрема, йдеться про республіканський устрій кожної (!) держави, про те, що міжнародне право пов'язане з ідеєю федерації вільних держав. Цікавий третій принцип: Кант стверджував, що право світового громадянства має бути обмеженим умовами загальної гостинності. Звертає на себе увагу республіканська ідея Канта, хоча він і не тлумачив її у сучасному контексті.

У додатках Кант писав про гарантії вічного миру і про таємну статтю угоди про вічний мир. Така стаття, якщо її розглядати об'єктивно, тобто за своїм змістом, – це суперечність.

...Є в трактаті деякі висловлювання, які можна вважати афоризмами і як такі використовувати. Зацитую: «Політика каже: «Будьте мудрі, як змії», мораль додає (як обмежувальну умову: «І чисті, як голуби»; ще: «Не можна очікувати, щоб королі філософствували, а філософи стали королями...» і т. д. Направду, хай філософи роздумують над викликами доби, хай осмислюють події, якими б вони не були суперечливими, і хай підказують і людству, і урядам рішення, якими б вони не були складними (а іноді й незрозумілими для багатьох). Кант це робив. Щоправда, є деякі свідчення, що він і сам не дуже вірив у можливість вічного миру, бо вважав (і, мабуть, не без підстав), що війна притаманна людській природі, як притаманне їй і зло.

Безперечно, не з усіма тезами Канта треба погоджуватися. Скажімо, якщо він говорить про моральний осуд війни, то це добре, але ж є війни справедливі. Не варто погоджуватися і з певним пацифізмом його позиції (яким би прихованим цей пацифізм не був). Але актуальні й сьогодні його тези про те, що держава не має бути власністю її правителів, що мирні договори як тимчасове перемир'я для підготовки до майбутньої війни має змінитися на остаточний мирний договір. Актуальна і теза про остаточну відмову від підривної діяльності однієї держави проти іншої, про неприпустимість воєнних злочинів.

...Читання будь-якої праці, пов'язаної з проблематикою війни, важко уявити без згадки про нинішню російсько-українську війну, тобто про припинення вогню (короткочасне чи тривале, про мир та умови миру і т. д.). Проблема хвилює не лише нас, але й демократичний Захід, особливо Європу. Сценарій розвитку подій пропонують різні, але ми не повинні вірити навіть авторитетним постановам.

Не буду робити огляду цих думок про війну і мир, але на один приклад пошлюся: Ю. Габермас (я вже згадував його) в лютому 2023 року написав для «Süddeutsche Zeitung» статтю під назвою «Благання про перемовини». У ній йдеться про російсько-українську війну і своєчасні перемовини, які не дозволять довготривалій війні забрати ще більше життів і завдати ще більше руйнування і врешті-решт постати перед безнадійним вибором: або активно втрутитися у війну, або, щоб не спровокувати третю світову війну між ядерними державами, залишити Україну напризволяще. Відомий філософ не благає свій уряд дати нам далекобійні «тауруси», щоб ми могли ефективніше захищатися і зберегти життя багатьох українців; його «благання» адресоване радше нам, а не агресорові. (Це не єдиний російський наратив, висловлений у цій статті). Він, безперечно, готовий залишити Україну напризволяще у зв'язку з небезпекою третьої світової війни. Габермаса не хвилює доля України – її територіальна цілісність (а це не є географічним поняттям), втрата ідентичності й національна смерть. Габермас не розуміє, що перемовини з росією можливі лише тоді, коли в одній руці – перо для підпису під справедливою угодою, а в іншій – ефективна зброя. Вічний мир з росією – це утопія, нам потрібен не вічний, а справедливий мир.

Прочитати Канта варто, може, це полегшить спроби відновити міжнародне право і світопорядок. У кремлі його читати не будуть, бо вічний мир Канта і російський меморандум «миру» в Стамбулі – на протилежних полюсах.

Степан КОСТЬ